

Н. С. Смирнік,

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара, м. Дніпро

УДК 821. 111-32. 09

DOI: 10.25264/2519-2558-2017-66-83-86

СВОЄРІДНІСТЬ ЖАНРУ ОПОВІДАННЯ ВУЛФ І ЛОУРЕНСА

У статті розглядається своєрідність малої прози класиків англійської літератури Вірджинії Вулф і Девіда Герберта Лоуренса, які експериментували з жанром оповідання, створювали нові художні форми, засоби вираження та нових героїв. Йдеться також про спільні та відмінні риси творчого доробку письменників-модерністів, аналізується їхнє бачення дійсності, що знайшло відображення в новелістичній творчості митців.

Ключові слова: модернізм, жанр, оповідання, нові художні форми, стиль оповіді.

СВОЕОБРАЗИЕ ЖАНРА РАССКАЗА ВУЛФ И ЛОУРЕНСА

В статье рассматриваются своеобразие малой прозы классиков английской литературы Верджинии Вулф и Дэвида Герберта Лоуренса, для которых жанр рассказа стал полем для экспериментов, поиском новых художественных форм, средств выражения и новых героев. Речь идет также о сходстве и различии творческого наследия писателей-модернистов, анализируется их видение действительности, которое нашло отражение в новеллистическом творчестве художников.

Ключевые слова: модернизм, жанр, рассказ, новые художественные формы, стиль повествования.

SPECIFICITY OF SHORT STORY GENRE IN WOOLF'S AND LAWRENCE'S CREATIVE WORK

The article deals with short prose peculiarities of the famous classics' of English literature Virginia Woolf and David Herbert Lawrence, for whom short story genre became an experimental field, new fiction forms' search, means of expression and new heroes. It focuses on the similarities and differences of their creative work and their original reality vision which was reflected in the writers' short stories. Both V. Woolf and D. H. Lawrence described changeable world where person felt loneliness and alienation. The artists had radical views for that time. On the pages of their short stories they depicted chaotic world. The writers were united by common goal: to find the harmony through the reconciliation. V. Woolf, as well as D. H. Lawrence, created their own isolated world and had utopian ideas as those ones they wanted to reach could not be realized and exist in real life. It is worth mentioning that not only their difference but also their total polarity in style of writing and narration manner. Majority of V. Woolf's short stories are plotless, they are continuous stream of consciousness. D. H. Lawrence's short stories are emotionally saturated; he is perceptive psychologist who explored human being's soul's secret corners. Short story genre gave the writers possibility to examine new opportunities for enriching means of artistic language methods.

Key words: modernism, genre, short story, new artistic forms, style of the narration.

Класики англійської літератури Вулф і Лоуренс, насамперед, відомі читачеві своєю романною творчістю, про що свідчать вагомі наукові розвідки як у вітчизняному, так і в зарубіжному літературознавстві. Наразі ці дослідження таких відомих літературознавців, як: Н. Жлуктенко, С. Генієва, Е. Гончаренко, І. Влодавська, Н. Михальська, Л. Дудова, С. Чернокова, Н. Глінка, О. Жуковська, О. Колотов, К. Рейнер, Ф. Лівіс, Ф. Беккет, К. Кушман, Дж. Вортен тощо. Але водночас, не зважаючи на розмаїття наукових досліджень, в українському літературознавстві бракує розвідок, що присвячені новелістичній творчості В. Вулф і Д. Г. Лоуренса. На думку дослідниці О. Жуковської, «автори обійшли увагою малу прозу Вулф через те, що цей аспект її творчості вважався ними незначним і несуттєвим, новелістичні твори письменниці нерідко залишалися у тіні її видатних романів. До цього часу домінує підхід, що ігнорує новелістику В. Вулф» [4, с. 3]. Новелістична творчість Д. Г. Лоуренса на сьогодні також залишається маловивченою українськими дослідниками. Увагу науковців привертала здебільшого романи письменника. Саме недостатня вивченість малої прози письменників і зумовлює актуальність обраної теми.

Мета статті – розглянути новелістичну творчість В. Вулф і Д. Г. Лоуренса, порівняти їх стиль і манеру оповіді, а також виявити спільні та відмінні риси малої прози митців.

Творчий доробок митців художнього слова має також й інші літературні та публіцистичні жанри: вірші, есе, оповідання, повісті, рецензії, статті тощо. Прикметним є той факт, що Вулф і Лоуренс працювали також у відомих і престижних періодичних виданнях: “The Guardian”, “The Times Literary Supplement”, “The National Review”, “The Evening News”, “Vanity Fair” тощо. В. Вулф працює над літературними рецензіями для “The Times” та “The National Review”, а редактори газет “The Evening News”, “The Daily Express”, “Sunday Dispatch” та “Vanity Fair” запрошують до своїх видань Лоуренса публікувати свої «гострі» статті. Письменники відомі й своїми розвідками з теорії літератури, а листи та щоденники митців і до сьогодні привертють увагу дослідників. У своїх перших романах (“The Voyage Out” (1915) і “The White Peacock” (1911)) письменники дотримуються традиційного стилю оповіді та манери письма, чого не бачимо в більшості їхніх оповідань. Жанр оповідання також посів чільне місце в письменницькій кар’єрі митців, адже вони створювали оповіді протягом усієї літературної творчості. Саме жанр оповідання став для них полем для експериментів, певною пробою пера, пошуком нових художніх форм, прийомів вираження, пошуком нових героїв, оригінального та характерного для кожного стилю оповіді, що в подальшому розвинується й у романній творчості письменників.

Вірджинія Вулф (Аделіна Вірджинія Стівен (1882-1941) народилася у шляхетній родині. Її батько, Леслі Стівен, був відомим письменником, літературним критиком, філософом і науковцем. «Родина жила в атмосфері широкого кола культурних інтересів», адже будинок у Блумсбері відвідували видатні письменники, художники, дослідники, серед яких були Генрі Джеймс, Томас Гарді, Дж. Рассел Лоуел, хрещений батько Вірджинії, Дж. Мередіт тощо [3, с. 127]. Але Вірджинія не навчалася у Кеймбриджі, як її брати, оскільки жінок тоді не приймали до університетів, а школи для дівчат були рідкістю або «програма в них виявлялася скороченою та обмежувалася «жіночими» обов’язками» [11]. Англія того періоду недостатньо уваги приділяла освіті жінок. Право на вступ до найстаріших університетів Оксфорду та Кеймбриджу жінки отримали лише в 60-і роки ХХ століття. Письменницю дуже обурювало те, що її брати та друзі мали можливість навчатися в університетах, а вона ні. Батько Вірджинії опікувався освітою своїх дітей, і Вірджинія (як і її сестра Ванесса) отримала прекрасну домашню освіту. Леслі Стівен найняв для дочки викладачів, серед яких був і викладач з грецької мови, і надав їй можливість користуватися величезною домашньою бібліотекою, адже з самого дитинства Вірджинія мріяла стати письменницею. Згодом, у своїх працях письменниця порушуватиме питання про надання прав і можливостей жінкам вступати до навчальних закладів, брати активну участь у виборах, користуватися своїм правом голосу та мати можливість вести насичене суспільно-політичне життя на рівні з чоловіками.

Батько ж Д. Г. Лоуренса не мав можливості надати освіту своїм дітям, бо був лише шахтарем. Але, не дивлячись на це, письменник здобув освіту в Ноттингемському університеті. У тридцять років він опублікував три романи, а перший роман В. Вулф "The Voyage Out" побачив світ, коли письменниці було вже тридцять три. Але варто зазначити, що до цього моменту (у неї вже був значний період старанного учнівства) [12]. Відомо, що з 1915 по 1941 роки письменниця вела щоденники, частина з яких була опублікована в 1990 році під назвою «Пристрасна учениця», «багато сторінок яких – не просто щоденні нотатки, але очевидні спроби пера та літературні вправи» [12]. Перша літературна рецензія двадцятидвохричної Вірджинії з'явиться 1904 року в газеті «Гардіан» (хоча її перші критичні статті друкувалися анонімно), «де вона виступила з жорсткою критикою і була серйозним опонентом реалізму та його головних форм вираження» – "where she already showed a critical eye and a growingly strong opposition to realism and its major form of expression" [15, с. 72]. Слід зазначити, що через свої огляди в "The Times Literary Supplement" – "Таймс літерарі саплімент" (літературний додаток до газети «Таймс») письменниця отримала репутацію авторитетного критика, де вона й залишиться критичним оглядачем і одним з головних рецензентів до кінця життя. Саме з цього моменту, з 1905 року розпочнеться професійна кар'єра письменниці. Вона завзято працювала над численними правками своїх творів, і, як зауважував її чоловік, «кожну газетну статтю Вірджинія Вулф переписувала по кілька разів, а останні глави роману "The Voyage Out" – десятій, а можливо, й двадцятій раз» [12]. Як справедливо зазначають дослідники: «мало хто з письменників ХХ століття був наділений творчим талантом і працездатністю, як вона, і мало хто залишив нам такий значний доробок свого досвіду, почуттів і самої епохи» [1, с. 3]. На відміну від Д. Г. Лоуренса, письменниця була частиною лондонського літературного суспільства та його «знаменною постаттю» – "was a significant figure in London literary society" [16, с. 125]. У тридцять років Вірджинія була яскравим представником гуртка «Блумсбері» (його «літературною свідомістю»), який «панував у англійській культурі протягом трьох десятиліть» – "which would dominate English culture for three decades" [16, с. 125]. Членами цієї спільноти були випускники Кеймбриджського університету, освічені, ерудовані люди, а «новачку, який вперше потрапив на блумсберійську вечірку, часом бувало не по собі» [2]. Збираючись щочетверга, блумсберійці дискутували на теми, далекі від англійської тогочасної дійсності. Це був певний інтелектуальний осередок із нетрадиційними й надто сміливими думками для того часу: відчайдушні експериментатори та законодавці літературних смаків, культури й мистецтва англійського суспільства на межі століть, яких «вирізняв яскравий стиль життя» [1, с. 4].

Не дивлячись на кропітку та плідну працю над своїми творами, усі спроби Д. Г. Лоуренса потрапити до літературного суспільства Лондону були марними, адже «за різних причин він був приреченим ніколи не стати частиною літературного істеблішменту» – "for various reasons Lawrence was destined never to become a part of the literary establishment" [16, с. 125]. Відомо, що члени гуртка були міцно пов'язані між собою дружніми та родинними стосунками, «причетні до цього кола вирости в інтелігентних вікторіанських родинях, які належали до самої верхівки «середнього класу» [1, с. 4]. Можливо, через це Лоуренсу було досить складно порозумітися та знайти спільну мову з членами гуртка «Блумсбері», серед яких були Е. Форстер, Р. Фрай, Т. Еліот, Б. Рассел, Ф. Біррелл, М. Кейнс, Д. Грант тощо. Іноді під час жвавої дискусії між блумсберійцями, не дивлячись на відносну простоту тем, що обговорювалися, письменник скромно сидів осторонь, «юному Девіду Герберту Лоуренсу здалося, що він втрачає розум від нескінченних бесід, брати участь у яких, однак, було нелегкою справою» [2]. Як зазначають зарубіжні дослідники, літературна репутація сучасників Д. Г. Лоуренса (В. Вулф, Т. Еліота та Дж. Джойса) була відносно міцною й непохитною серед критиків, а репутація самого Лоуренса та репутація його творів була «мінливою: або палко шанувалася, або спадала нанівце за тривожною частотою» – "have shifted in and out of favor with alarming frequency" [7, с. 192].

Перші оповідання митців були написані з різницею у рік. Так, "Phyllis and Rosamond" («Філіс і Розамонд») – оповідання В. Вулф, що побачило світ у червні 1906 року й за життя письменниці не було опубліковано. "A Prelude to Harry Christmas" («Передчуття веселого Різдва») – перше оповідання Д. Г. Лоуренса, написане в листопаді 1907 року для участі в щорічному конкурсі, що оголосила місцева газета "The Nottinghamshire Guardian". Оповідання "A Prelude to Harry Christmas" отримало перемогу, адже судді прокоментували його як «оповідання з простою темою, але водночас нове та чарівне» – "a simple theme was handled with a freshness and simplicity altogether charming" [8, с. 51]. Ця оповідь Д. Г. Лоуренса «вперше принесла йому визнання серед широкого загалу за його літературний талант» – "the first time that he had gained any wider recognition for his literary talents" [8, с. 51]. Найперші оповідання В. Вулф не мали такого успіху, адже одну з її перших оповідей "Memoirs of a Novelist" («Мемуари романіста» (1909)) не було прийнято до публікації Реджинальдом Смітом, редактором журналу "Cornhill Magazine", для якого письменниця писала літературні статті з 1908 року. Варто зазначити, що сучасник письменниці, член гуртка Блумсбері, Клайв Белл охарактеризував це оповідання як «новий засіб вираження» – "a new medium" [5, с. 126]. Відмова від публікації оповідання Вулф суттєво позначилася на самооцінці чутливої з дитинства письменниці. Вона повернулася до праці в жанрі «оповідання» лише 1917 року, коли родина Вулф відкрила власне видавництво «Хогарт Пресс», де авторка могла друкувати свої твори. Видавництво надавало письменниці повну свободу в публікації будь-якого матеріалу, вона «могла сміливо експериментувати з літературними формами, переробляючи композицію написаного твору на свій лад та нести відповідальність лише перед собою як письменниця-редактор-видавець – "could experiment boldly, remaking the form and herself each time she shaped a new fiction, responsible only to herself as writer-editor-publisher" [10]. Вулф була одна з перших жінок-письменниць у Англії, яку обходила критика чоловіків-редакторів – "free from the criticism of a male editor" [10]. Так, у цьому ж році публікується її оповідання "The Mark on the Wall" («Пляма на стіні»), згодом 1919 року – ще одне оповідання "Kew Gardens" («Королівський сад»), що із шістьма іншими оповіданнями та оповіддю «Пляма на стіні» увійде до збірки "Monday or Tuesday" («Понеділок чи, вівторок ...») (1921)). Усього В. Вулф напише сорок шість оповідань, а Д. Г. Лоуренс – понад шістдесят. За життя письменниці виходить одна збірка оповідань під назвою «Понеділок чи, вівторок ...» (1921), наступні оповідання опублікують за період з 1922 по 1941 роки в періодичних виданнях. Вісімнадцять новел увійдуть до збірки оповідань "A Haunted House and Other Stories" («Будинок з привидами та інші оповідання») і чоловік письменниці, Леонард Вулф, опублікує їх у 1944 році. У передмові він зазначить, що публікацію збірки було обговорено ще за життя Вірджинії. Збірка складається з вісімнадцяти оповідань: перші шість оповідей вже були опубліковані в збірці "Monday or Tuesday" («Понеділок чи, вівторок ...») (1921), окрім "A Society" («Суспільство») та "Blue and Green" («Синій та зелений»), оповідання "The New Dress" («Нова сукня»), "The Shooting Party" («Полювання»), "Lappin and Lapinova" («Лаппін і Лапинова»), "Solid Objects" («Реальні речі»), "The Lady in the Looking-Glass" («Жінка у дзеркалі»), "The Duchess and the Jeweller" («Ювелір та герцогиня») вийшли друком у різних журналах у 1922-1924 роках. Наступні шість оповідей: "Moment of Being" («Мить життя»), "The Man who Loved his Kind" («Чоловік, який любив себе»), "The Searchlight" («Прожектор»), "The Legacy" («Спадок»), "Together and Apart" («Разом та порізно») та "A Summing Up" («Підсумок») раніше не були опубліковані, окрім оповіді "Moment of Being" («Мить

життя»). У 1970-1980-х роках побачать світ ще кілька збірок оповідань В. Вулф: “Mrs Dalloway’s Party” («Прийом у місіс Деллоуей») (1973) та видання “The Complete Shorter Fiction of Virginia Woolf” («Уся мала художня проза Вірджинії Вулф») (1986) за редакцією Сюзан Дік, до якого увійшли усі сорок шість оповідань письменниці.

Творчий доробок малої прози Д. Г. Лоуренса відзначено п’ятьма збірками оповідань (“The Prussian Officer and Other Stories” («Прусський офіцер та інші оповідання») (1914), “England, My England and Other Stories” («Англія, моя Англія та інші оповідання») (1922), “The Ladybird, the Fox and the Captain’s Doll” («Божа корівка, лисиця та куклолка капітана») (1923), “St. Mawg” («Сент-мор») (1928), “The Woman Who Rode Away and Other Stories” («Жінка, яка зникла») (1928)), що побачили світ за життя письменника, і три – після його смерті (“Love among the Haystacks and Other Pieces” («Кохання серед стогів сіна») (1930), “The Lovely Lady” («Прекрасна леді») (1933), “A Modern Lover” («Сучасний коханець») (1934)). Слід зазначити, що стиль оповідань Д. Г. Лоуренса відрізняється від оповідей В. Вулф. Якщо порівнювати оповідання з першої збірки Д. Г. Лоуренса «Прусський офіцер та інші оповідання» з оповіданнями його наступних збірок, то, разом з використанням техніки «внутрішнього монологу» («Запах хризантем», «Прусський офіцер»), у них відзначаємо риси традиційного стилю оповіді, читач ледь помітить у них «плин свідомості», як у оповіданнях В. Вулф («Королівський сад», «Понеділок чи, вівторок ...», «Будинок з привидами», «Пляма на стіні» тощо). Але, водночас, як зазначає дослідниця К. Сагар, Лоуренс постійно експериментував і «ніколи не зупинявся на досягнутому; ані у своєму житті, ані працюючи над творами. Він постійно використовував набуті знання та випробовував ексцентричні ідеї у своїй творчості, постійно розширюючи кордони як у житті, так і у творчості» – “never stood still; neither in his life nor his work. He was continually incorporating his latest experiences and testing his latest ideas in his work, continually pushing outwards the frontiers of his life and work” [9, с. vii]. Д. Г. Лоуренс був першим автором так званих «ноттингемських» оповідань і, як слушно зазначив дослідник М. Пальцев: «з появою у літературі автора «ноттингемських оповідань» на небосхилі британської прози 1910-х років з’явився новий герой з актуальними проблемами свого існування, своїми почуттями та пристрастями, своєю мовою» [6, с. 11]. Письменик наважився зобразити реальне життя шахтарів, злидні та зубожіння їх родин, невдоволеність життям і страждання («Запах хризантем», «Хворий шахтар»). Герої Д. Г. Лоуренса намагаються розібратися у собі та складних життєвих ситуаціях, знайти своє щастя й кохання («Таємничі весни», «Жених про запас», «Спокусниця»). У його оповіданнях, на відміну від оповідань Вулф, панівна роль належить чоловіку.

Не останню роль у формуванні особистості відіграло й класове походження митців, яке також мало вплив на змальовання певних тем у оповіданнях письменників: Вулф писала про проблеми жінок і їхні права (есе «Своя кімната»), Лоуренс змальовував життя шахтарів («Запах хризантем», «Хворий шахтар» тощо).

У збірках оповідань двох письменників є оповіді з містичними назвами: “Witch a la Mode” («Спокусниця»), “Glad Ghosts” («Щасливі привиди»), “A Haunted House” («Будинок з привидами») тощо. Варто зазначити, що обидва письменники відходять від традиційного зображення містичного в літературі і, як слушно зазначає Є. Генієва, «очікуєш детективу, отримуєш поетичне, але за своєю літературною сутністю полемічне есе» [2], адже привиди і В. Вулф, і Д. Г. Лоуренса інші: вони не змушують здригатися від страху. Вони тихо, безшумно пересуваються оселею, щоб не турбувати господарів («Будинок з привидами»); Кетрін зустрічається у лісі з Аланом, бо до нестями кохає його (письменник отожднює Алана з деревом – оповідання «Межа»); маленький хлопчик Пол вирушає в невідому подорож на дерев’яному конику щоб догодити матері («Переможець на дерев’яному конику»); а лорд Легкілл шукає щастя для родини, очікуючи появи привида, який, на його думку, відновить родинне щастя («Щасливі привиди»). Оповідання і В. Вулф, і Д. Г. Лоуренса різні за структурою, тематикою, стилем і технікою викладу. Ми поділяємо точку зору тих дослідників, які вважають, що «переказати зміст оповідань і романів Вірджинії Вулф – це те, що свідомо приречене на невдачу. Як можна переказати натяк, відчуття, висловити мовою фактора прозу, де слова мерехтять наче краплі роси на осяяній сонцем павутині, або шарудять, як опале, гнане вітром листя в голому саду восени» [2].

Вулф і Лоуренс належали до одного літературного напрямку – модернізму, були сучасниками, зазнали впливу Блумсберійського гуртка, члени якого відрізнялися критичним ставленням до багатьох сторін сучасного на той час суспільства, відсутністю уявного сорому під час обговорення питань інтимного життя, неприязню до міщанства та вульгарності, прихильністю до культу краси. І Вулф, і Лоуренс описували мінливий, рухливий світ, де людина відчувала себе самотньою. Обидва письменники мали радикальні для свого часу погляди. У своїх оповіданнях вони відтворювали хаотичний світ, що був «зруйнований протиставленнями, створеними гендерним протиріччям і суспільством» – “torn apart by the dichotomies created by gender and society” [13]. Митців поєднувала спільна мета: знайти гармонію через примирення, «зближення або єднання чоловіка та жінки» – “through a combining or merging of sexes” [13]. Лоуренс, як і Вулф, дотримувався думки, що кожна людина не є просто чоловіком або жінкою, у кожному є частинка як чоловіка, так і жінки, адже «людина не може бути щасливою тільки з чоловічим або жіночим мисленням» – “the person who has only man or woman’s brain cannot be successful” [13]. Обидва митці створювали свій ізольований світ і мали утопічні ідеї, адже ті задуми, яких вони намагалися досягнути, не могли здійснитися та існувати в реальному житті. Але водночас, вони були різними як «день та ніч, як спека та холод, як думки та емоції, як веселощі та спокій, як їн та янь» – “as night and day, as hot and cold, as thought and emotions as Apollonian and Dionysian or yin and yang” [13]. Порівнюючи їхні оповідання, літературні стилі, манери оповіді, – варто підкреслити не просто відмінність, а діаметральну протилежність і полярність наративу митців. Майже всі оповідання В. Вулф безсюжетні, де ледь простежуються характери героїв, відсутнє відчуття часу (окрім оповідань «Реальні речі», «Спадок», «Лаппін та Лапінова»). Ми погоджуємося з думкою М. Пальцева, який зазначає, що Д. Г. Лоуренс – новатор «малого жанру», який сміливо розірвав з такими усталеними канонами «добре зробленої оповіді» (“well-made story”) як сюжетна цікавість і чітко розроблена фабула [6, с. 10-11]. Оповідання письменника емоційно насичені, він витончено й проникливо відтворював найпотаємніші куточки людської душі, почуття та стан психологічної напруги героїв своїх оповідей.

Отже, сучасники однієї історичної епохи, свідки подій і змін, що відбувалися у суспільно-політичній, культурній та інших сферах життя, Вулф і Лоуренс бачили мінливий світ на зламі століть й інтерпретували своє бачення змін на сторінках своїх оповідань. Саме жанр оповідання створював умови митцям для пошуку нових художніх прийомів, міради експериментів, що й сприяли розвитку модерністської новели. Малі епічні жанри надавали змогу митцям відшукувати нові можливості для вираження та збагачення прийомів і засобів художньої мови.

Література:

1. Брэдбери М. Вірджинія Вулф. / М. Брэдбери : [пер. А. Нестерова] // Иностранная литература. – Москва, 2002. – № 12. – С. 1–5.
2. Генієва Е. Ю. Два «я» Вірджинії Вулф [Електронний ресурс] / Е. Ю. Генієва // Вестник Европы. – 2005. – № 13–14. // <http://magazines.russ.ru/vestnik/2005/13/ge34.html> // сайт Журнального зала в РЖ, «Русский журнал».

3. Головенченко А. Ф., Гражданская З. Т., Домбровская Е. Я., Богословский В. Н. История зарубежной литературы XX века: 1917–1945. М. : Просвещение, 1984. – 304 с.
4. Жуковская О. И. Поэтика малой художественной прозы Вирджинии Вулф: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10. 01. 03 «Література народів стран зарубіжжя» / Ольга Игоревна Жуковская. – Великий Новгород, 2008. – С. 3.
5. Benzel K., Hoberman R. Trespassing Boundaries: Virginia Woolf's Short Fiction. – Macmillan. – New York. – 2004. – 222 p.
6. Lawrence D. H. Odour of Chrysanthemums. – Progress Publishers. – М. – Составитель сборника и автор предисловия Н. М. Пальцев. – 1977. – 292 с.
7. Maunder A. The Facts on File Companion to the British Short Story. – New York. – 2007. – 513 p.
8. Moore H. T. The Life and Works of D. H. Lawrence. – London. – George Allen & Unwin. – 1951. – P. 51.
9. Sagar K. D. H. Lawrence: A Calendar of His Works. – Manchester University Press. – 1979. – 289 p.
10. Willis, J. H. Leonard and Virginia Woolf As Publishers: The Hogarth Press, 1917-41. Charlottesville, Virginia: University Press of Virginia, 1992. – 400 p.
11. Муравьева М. Г. Словарь гендерных терминов / [Электронный ресурс] / Под ред. А. А. Денисовой // Региональная общественная организация «Восток-Запад: Женские Инновационные Проекты». – М. : Информация XXI век, 2002. 256 с. – Режим доступа: <http://www.owl.ru/gender/091.htm>
12. Стюарт Н. Вирджиния Вулф. По морю прочь. – [Электронный ресурс] / Послесловие Стюарт Н. – Издательство «Текст». – 2012. – 400 с. – Режим доступа: <https://www.livelib.ru/book/1000583999-po-moryu-proch-virdzhiniya-vulf>
13. Vaughn C. The Dionysian and Apollonian Dichotomies of Relationships In D. H. Lawrence and Virginia Woolf. [Electronic resource] / C. Vaughn // Access mode: <https://carilynn27.wordpress.com/2013/04/16/d-h-lawrence-and-virginia-woolf/>
14. Woolf V. The Common Reader. First Series. Virginia Woolf to Lytton Strachey. [Electronic resource] // Access mode: <https://ebooks.adelaide.edu.au/w/woolf/virginia/w91c/chapter13.html>
15. Rodriguez L. M. Parody And Metafiction : Virginia Woolf's "An Unwritten Novel". [Electronic resource] / L. M. Rodriguez // Access mode: <http://www.raco.cat/index.php/linksletters/article/viewFile/22738/22572>
16. Ingersoll E. G. Virginia Woolf and D. H. Lawrence: Exploring the dark. [Electronic resource] / E. G. Ingersoll // Access mode: <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/00138389008598681>